

Sevinc Arif qızı Quliyeva
tarix üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu,
aparıcı elmi işçi

ŞİRVANIN ORTA ƏSR MÜDAFİƏ İSTEHKAMLARI YAZILI MƏNBƏLƏRDƏ

Açar sözlər: arxeologiya, Şirvan, istehkam, orta əsrlər, mənbə

Ключевые слова: археология, Ширван, фортификация, средние века, источник

Key words: archaeology, Shirvan, fortification, middle ages, source

Şirvanşahların tarixinin öyrənilməsində orta əsr yazılı mənbələrin böyük əhəmiyyəti var. Arxeoloji qazıntılar da bu baxımdan ərazinin maddi mədəniyyətinin öyrənilməsində xüsusi rola malikdir.

Hələ yunan tarixçisi Herodot yazırdı: “Xəzər dənizi xüsusi bir növə malikdir. Onun uzunluğu avarlı qayıqla 15 günlük, eni isə ən enli yerdə 8 günlük yol idi. O qərbdə Qafqaz dağları ilə həmsərhəddir. Burada xeyli tayfalar yaşayır və onların çoxu yabanı ağacların meyvələri ilə qidalanırlar. Bu ölkədə qəribə yarpaqları olan ağac var ki, ondan rəng hazırlayırlar. Onu ovub su ilə qarışdırır, sonra onu paltara çəkirlər. Onu parça ilə birlikdə yuyanda yuyulub getmir. Çünki, əvvəldən parça ilə toxunmuşdur” (5, 168).

İlk orta əsrlər dövründəki işğallarla bağlı olaraq qismən gerilik müşahidə olunsada Şirvanın baş şəhəri Şamaxı inkişaf etmiş orta əsrlərdə də (IX-XV) sənət, ticarət və mədəniyyət mərkəzi kimi öz inkişafının ən yüksək zirvəsinə çatmış, Şərqi ən mötəbər mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Məhz buna görə də o orta əsr səyyahlarının, diplomatlarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Buraya gələn hər bir xarici qonaq sənət və peşəsindən asılı olmayaraq bu qədim şəhərin abidələri, insanları, mədəniyyəti, təsərrüfat həyatı və məişəti ilə maraqlanmış, onlar barəsində qiymətli məlumatlar toplamışlar ki, həmin məlumatlar da bu gün bizim tariximizin qaranlıq səhifələrinin işıqlandırılması baxımından çox qiymətli mənbələrdir. Şirvanın orta əsr müdafiə istehkamlarının öyrənilməsi və tədqiq edilməsində də bu məlumatlardan geniş və səmərəli istifadə olunur.

1647-ci ildə Şamaxıda olan türk səyyahı Övliya Çələbi burada ağ daşdan tikilmiş 44 karvansara, 40 məktəb, 700-dən artıq fərdi ev olduğunu yazmışdır (8, 218).

XVI əsrdə Şirvanın xarici ölkələrlə ticarət əlaqələri daha da genişlənir. Volqa çayı ilə gəmilər sərbəst hərəkət edərək cənuba, yəni Azərbaycana gəlirdi. O zaman Şamaxıya gedən ticarət yolları Bakıdan keçirdi, bütöv bölgə bu ticarətdə iştirak edirdi.

Moskvalı tacir F.Kotov 1623-cü ilin avqustunda Şamaxıda olarkən qeyd edirdi ki, “Şamaxı iki hündür dağ arasında yerləşir. Daşla hörülmüş hasarı var.

Böyük və hündür şəhər deyil. Şəhərin ətrafı xəndəkdir. Qapılarına dəmir vurulmuşdur. Adamları və karvansaralar şəhərin çölündədir. Şamaxıda 7 karvansara var, onlar daşdandır və hamısına da su gəlir” (12, 225).

Rus səyyahı və ictimai xadimi A.P.Volinski 1715-ci ildə Şamaxı haqqında yazırdı: “Şamaxı Gülüstan dağının ətəyindədir. Şəhərin o biri tərəfindən Kələxanı adlı çay axır. Şəhərin uzunluğu 2 verst, eni isə 1 verstdir. Tikintilərinin çox hissəsi yonulmuş daşdandır. Şəhərin ortasında o qədər də qədim olmayan qala vardır. Onun bəzi bürcləri və divarı dağıdılmışdır. 2009-cu ilin mart ayında məktəb tikintisi zamanı IX-XII əsrlərdə Şirvanşahların iqamətgahı hesab edilən bu binanın qalıqları aşkar edilmişdir”.

Şirvan-Səfəvi-türk müharibələrini təsvir edən sənədlərdən bir daha məlum olur ki, orta əsrlərdə Şamaxı iki qat qala divarları ilə əhatə olunmuşdur. “Zübtə Əttəvarix”in müəllifi yazır ki, qızılbaşlar Şamaxı şəhərini mühasirə edib yollarını kəsdilər. Şamaxı qalasının mühasirəsi çox uzun çəkdi. Hüseyinqulu xan Gəncədən böyük toplar tədarük edib Şamaxıya göndərdi. İran əsgərləri bürc və hasarın üstünə çıxıb Narınqalaya daxil oldular (3, 15).

XV əsrdə Şamaxıya gələn Avropalı səyyah İspan Ambroco Kontarini onu (Şamaxını) Təbrizdən böyük olmasa da ondan irəli gedən bir şəhər kimi qeyd edir (11, 91).

Antoni Cenkinson 1546-cı ildə Atlantik okeanından keçərək böyük səyahət etmiş və bütün Avropanı dolanmışdır. O, 1557-ci ildə Moskvadakı rus səfiri Censleri müşayiət etmiş, 1561-1563-ci illərdə həmin yolla səyahət edərək Həştərxana gəlmiş, oradan Qafqazın Xəzərsahili boyu Səfəvilərə aid olan ərazilərini gəzmişdir. 1566-1572-ci illərdə daha iki dəfə Moskvada olmuşdur. Sonuncu dəfə isə ingilis şahzadəsi Yelizavetanın Moskvadakı səfiri kimi çar IV İvanla görüşmüşdür. A.Cenkinsonun bu səyahətləri zamanı yazdığı məlumatlar Azərbaycan tarixi haqqında çox qiymətli və zəngin mənbədir. Bu baxımdan Həştərxanla Şirvan arasındakı mal mübadiləsi haqqındakı məlumatları da maraqlıdır. Antonil Cenkinson yazır ki, “malları yükləyib 12 avqustda yola düşdüm və həmin gün ayın 19-unda mən şah Abdulla xanın yanında olmağım barədə dəvət aldım. Onun sarayı bu vaxt hündür dağda, öldürücü istisi olan Şamaxıdan 20 mil məsafədə yerləşirdi” (12, 109). Ehtimal ki, səyyahın qeyd etdiyi bu yer Şirvanşahların yay iqamətgahı olan Buğurt qalasıdır. A.Cenkinson Şamaxını, “gözəl kral şəhəri” kimi qiymətləndirmişdir. Bu məlumatdan görünür ki, o dövrdə Şamaxı şəhəri Gülüstan qalasına yaxın yerləşirmiş. Bunu Adam Oliarinin çəkdiyi qrafik rəsmdən də aydın görmək olar (12, 99). Səyyah 1561-ci ilin 12 avqustundan 6 oktyabra kimi Şamaxıda olarkən Qafqazdan keçdiyi yol boyu ərazilər haqqında çox dəqiq və ətraflı qeydlər etmişdir. Bu yol istiqamətində olan əsas dayaq məntəqələrindən—Dərbənd, Şamaxı şəhərləri, onların iqtisadi, coğrafi şəraiti barədə qiymətli məlumat vermişdir. Bunlar orta əsrlərdə həm Şamaxının, həm də bütün Şirvanın iqtisadi əlaqələri, onun tarixi haqqında çox maraqlı məlumatlardır. O, yazırdı: “Həştərxanda Şamaxı tacirləri var idi. Mən onlarla malları dəyişməyi təklif etdim. Onlar razılaşmadılar və bildirdilər ki, biz öz yerimizdə bu qiymətlə razılaşarıq” (12, 103).

Səyyah Şamaxıya gəlişini belə təsvir edirdi: “yola düşmək üçün mən və adamlarım üçün 45 dəvə və at hazırladılar. Mən 12 avqustda Dərbənddən yola

düşdüm və elə həmin ayın 18-də Girkaniya, indi isə Şirvan adlanan ölkənin Şamaxı şəhərinə çatdım. Bu gözəl şah şəhərində mənə və mallarıma xüsusi otaq ayrıldı, mallarım boşaldıldı. Növbəti gün ayın 19-da mən şahdan onun yanına gəlmək barədə dəvət aldım. Onun adı Abdulla xan idi. Onun sarayı Şamaxının 20 vestliyində yüksək bir dağda idi" (12, 109).

Səyyah daha sonra yazırdı: "Avqustun 20-də mən onun yanında oldum. O mənə gülürüzlə qarşıladı. Onun əlini öpdükdən sonra o mənə nahara dəvət etdi və öz yaxınlığında oturdu. Xam ipək və qızıldan tikilmiş qiymətli şatrdə (çadırda-S.Q.) oturdu. O, təpənin yamacında çox gözəl dururdu. Onun uzunluğu 15 sajen, eni isə 6 sajen idi. Çadırın qarşısında gözəl şirin su mənbəyi (bulaq) var idi ki, şah və onun əyanları suyu ondan içirdi. Şahın özü uzunboylu və sərt görkəmli idi. O mirvari və başqa qiymətli daş-qaşla bəzədilmiş zərxaradan tikilmiş uzun bahalı paltar geyinmişdi. Onun başında iti uclu əmmamə var idi. O, qızıl sapla toxunmuş parçadan idi. Əmmamənin sol tərəfində pəreb (quş) lələyi yüksəlirdi. O bahalı daş-qaşla bəzədilərək qızıl dayaqla bərkidilmişdir. Onun sırqalarından ovuc (əlin içi) asılmışdır ki onun da kənarında iki qiymətli yaqut var idi" (12, 109). Şahın oturduğu çadırı təsvir edən səyyah daha sonra yazırdı: "Onun döşəməsi xalça ilə yüksək zövqlə döşənmişdir. Onun altında isə gümüş və qızıldan tikilmiş saplarla dördkünc xalça və iki layıqlı yastıq qoyulmuşdur. Şah və onun əyanları çadırda oturdular və ayaqlarını büküb altlarına qoydular. O görendə ki mənə oturmaq çətindir, əmr etdi kürsü gətirdilər və dedi ki, mən necə vərmişəm o cürdə oturum" (12, 109). Xalqımızın məişətindən və qonaqpərvərliyindən danışarkən o əlavə edir ki, "yemək vaxtı yaxınlaşanda döşəməyə dəstərxan sərdilər və müxtəlif yeməklər gətirdilər. Mənim hesabıma görə burada 140-a qədər yemək var idi. Sonra onları dəstərxanla birgə yığışdırdılar və başqasını sərdilər. Bu zaman 150 adda meyvə və başqa yeməklər verdilər. Qonaqlığın sonunda o mənə dedi ki, "xoş gəlmisən". Sonra piyaləni həmin mənbədən (bulaqdan) doldurub içdi və qalanını da mənə verdi. Soruşdu ki su xoşuna gəlirmi və sizin ölkədə də belə dadlı su varmı. Mən ona elə cavab verdim ki o razı qaldı sonra o mənə və ölkələrimizin vəziyyətinə aid suallar verdi. Sonra soruşdu ki, kim güclüdür, alman imperatorumu, rus çarımı, yoxsa türk sultanı. Mən verilən bu və ya başqa suallara vəziyyətə görə diplomatik cavab verdim. Daha sonra o soruşdu ki, Mən yenə harasa gedəcəyəmmi və gəlişimin məqsədi nədir" (9, 110).

Səyyah Səfəvi şahının yanına gedib yenidən Şirvana qayıdarkən şahın əyanları ilə birlikdə ova getməsindən sonra təkrar nahardan və şahın ona iki qiymətli Xalat bağışlamasından danışır. Daha sonra o şahdan getmək üçün icazə alır. Şah onu mühafizəçi dəstəsi ilə yola salıb bütün mallarını rüsumdan azad edir. Səyyah Şamaxı şəhəri haqqında daha sonra yazırdı: "Hirkaniya (Şirvanşahlar) çoxlu ticarəti möhkəmləndirilmiş şəhər və qalaları ilə əvvəllər çox məşhur olub. Onun şahları əvvəllər çox güclü imiş və hətta iranlı Sufi ilə müharibə aparmağa qadir idilər. İndi hər şey başqadır. Nəinki şəhər, qala və qəsrlər tənəzzül edib, hətta şah özü də adı çəkilən Sufiyə tabedir. Sufi Şirvanı bir neçə il əvvəl fəth edib. Dini ayrılıq üstündə önəmli məşhur və mərhəmətli insanları məhv etmiş, hətta ölkənin qala divarlarını, qəsrləri və qalalarını da dağıtmışdır. Gələcəkdə üsyanların baş verməməsi üçün o dağıtıqlarının əvəzinə Şamaxıda ağ daşdan

qüllə tikdirdi. Onun çaxmaq daşından olan çıxıntılarının üzərinə, edam edilmiş əyan və xeyirxah adamların kəlləsini düzdürdü. Şamaxıdan bir qədər aralıda Güllüstan qalası var idi ki, indi onu həmin Sufi dağıdıb. O vaxtı ilə böyük Aleksandrın (Makedoniyalı İsgəndərin) mühasirə etdiyi və dünyada ələ keçirdiyi ən güclü olan bir qala ilə hesablaşdı. Bu qalanın yanında bir məqbərə vardır ki, orada şahın qızı dəfn edilib. Şah onu istəmədiyi bir adama ərə vermək istədiyi üçün özünü öldürmüşdür (9, 112).

Səyyahın verdiyi bu qiymətli məlumatlar Şirvanın həm iqtisadi-siyasi tarixini, həm də onun müdafiə qurğularını öyrənmək baxımından əvəzsiz mənbədir.

Osmanlı Səfəvi müharibələri barədə başqa bir səyyah yazırdı: "türklərlə Səfəvilər arasında gedən müharibə haqqında bizim tacirlər Həştərxanda eşitdilər. Türk qoşunları onlara xidmət edən iki ispanın verdiyi məlumata görə krımlıların köməyi ilə birlikdə 200 min nəfərlik qoşunla Midiyaya soxularaq oranı tutdular. Bundan xəbər tutan türk sultanı Osman paşanı bütün ölkənin qubernatoru təyin etdi. Osman paşa Midiyanın əsas şəhəri olan Şamaxıya gəldi. Onun xidmətləri və işğalları müqabilində türk sultanı ona qiymətli bir qılınc göndərdi. Adı çəkilən paşa ölkədə qayda-qanun yaratdı. Harada lazımsa orada qarnizon yerləşdirdi. Qoşun buraxıldı və geri döndü. Türk qoşununun buraxıldığını və geri döndüyünü eşidən Səfəvi qoşunu yenidən Midiyaya soxuldu və onu qılınc və odla aldı. Öz yolu üstündə olan insanları, mal-qaramı, nə varsa hamısını məhv etdi. Bütün ölkəni talan etdikdən sonra onlar nəhayət Şamaxıya yaxınlaşdılar. Burada Osman paşa sultanın nümayəndəsi kimi qalırdı. Onlar onu mühasirəyə aldılar. O onlara qarşı mübarizənin uzun müddət davam edəcəyinə əmin olmadığı üçün Dərbəndə qaçdı" (9, 170). Buradan görüldüyü kimi bu müharibələr zamanı Şamaxı və onun müdafiə qurğuları öz əvvəlki möhtəşəmliyini və əzəmətini itirmişdir.

İspaniyalı Ryun Qonsales de Klavixo XV əsrin əvvəllərində yazırdı ki, Sultaniyyə şəhərinə Şamaxı ölkəsində istehsal olunmuş ipək də gətirilirdi. Şamaxıda lap çox ipək istehsal olunurdu. Oraya hətta ipək almaq üçün Genuya və Venesiya tacirləri də gəlirdilər (27).

XVI əsrin əvvəllərində yaranmış Səfəvi dövləti ilk günlərdən Azərbaycan torpaqlarını vahid dövlətdə birləşdirməyə başlayır. Səfəvilərin ilk yürüşü də məhz Şirvan torpaqlarına olur. 1500-cü ildə Şah İsmayıl Şirvana hücum edən zaman Şirvanşah Fərrux Yasar Şamaxının müdafiəsini təşkil etməkdə acizlik göstərərək qalaya sığınmış, sonralar qoşun toplayaraq döyüşə hazırlanmışdır (6, 77).

Şah İsmayıl Şirvana hücum edib Bakı və Şamaxını tutsa da Güllüstan qalasını ala bilmir. XVII əsrdə Şamaxıda olmuş alman alimi A.Oliari yazırdı: "Şəhər təpə üzərindədir. O iki ayrıca hissədən ibarətdir və şəhərin hər iki hissəsi divarla əhatə olunub" (9, 270).

Alman səyyahı və alimi A.Oliari 1636-cı ilin dekabrından 1637-ci ilin mart ayının 27-nə kimi Şamaxıda qalarkən şəhərin qala divarları barədə çox qiymətli məlumatlar vermişdir. Səyyah yazırdı: "şəhər divarlarında mən daş üzərində yonulmuş iki kişi başı gördüm, heç kəs bunların nə demək olduğunu mənə aydınlaşdırma bilmədi". O daha sonra qeyd edirdi ki, "Şamaxı dağda yerləşir və ona görə də şəhərə çatmayınca onu görməyirsən" (12, 109). A.Oleari məlumat verirdi ki, "əvvəllər o çox böyük idi və burada beş min ev vardı. Sonralar

şah Abbasın hücumlan nəticəsində azaldı. O iki hissədən ibarətdir və hər iki hissəsi qala divarları ilə əhatə olunub. Şah Abbas gördü ki, türklər əsasən qalanın möhkəmləndirilmiş və yaxşı müdafiə olunmuş yerinə hücum edir və oranı ələ keçirmək istəyirlər. O, qala divarlarının cənub hissəsini sökdürdü və indi də ora açıq yer kimi qalmaqdadır" (12, 269).

Bu dövrdə şəhərin iki hissədən ibarən olması və hər iki hissənin divarla əhatə olunması barədə A.Olearinin verdiyi məlumat çox diqqətə layiqdir.

O. yazırdı: "Şimal hissə bir qədər kiçikdir. O təpədə yerləşir və əhatəsi o qədər böyükdür ki, lap Leypsiqə oxşayır. O çox pis divarla əhatə olunmuşdur. Belə ki, hətta qapılar belə bağlı olanda divarın dəşiklərindən müxtəlif istiqamətlərdən şəhərə girmək olardı. Şəhərin 5 qapısı var idi." (9, 270)

Başqa bir mənbədən aydın olur ki, Şirvanşahlar sarayının bəzi əsas hissələri 1616-cı ildə hələ yaxşı vəziyyətdə idi. "1125-ci ildə (hicri) Şah Abbas Şamaxı qalasının yanında əmr etdi ki, Qurban Bayramı mərasimi ilə əlaqədar şah divanxanası yaxınlığında taxtadan böyük bir eyvan düzəltsinlər və dövlət ayanlarına orada qulluq etsinlər." (7, 34) Bu dövrlərdə "Bala Qala" hələ XVII əsrin əvvəllərində yaxşı vəziyyətdə idi. O vaxt Şamaxıya gələn Ö.Çələbi yazırdı: "hələ iç qalası möhtəşəm və möhkəmdir. Lakin aşağı qala bir qədər dağılmışdır" (1).

XVI əsrin II yarısında yuxarıda göstərilən mənbə şəhərin içəri qalasından danışarkən yalnız bürclərin tikilməsindən xəbər verir. Görünür Bala Qala XVII əsrin axırlarında təmir olunmuşdur. Bala qalanın içərisində yerləşən və 1844-cü il planında Xan sarayı adlandırılan tikinti yəqin ki, mənbələrdə haqqında bəhs olunan Şirvanşahlar sarayıdır" (10, 132).

Məlumdur ki, Şamaxı Şirvanşahlar sarayı Bakıdakı Şirvanşahlar sarayından xeyli əvvəl tikilmişdir. Yəqin ki, Bala qala da o zaman tikilmişdir. Bunu həmin ərazidə aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələri də təsdiq edir. Şamaxının 1844-cü il planında Bala qala daxilindəki tikintilər (Xan sarayı və s.) qeyd edilərkən onların qarşısında "sökülməsi nəzərdə tutulmuşdur" sözləri yazılmışdır (1).

Hollandiyalı Yan Streys yazırdı: "...ayın 8-də biz məşhur ticarət şəhəri olan Şamaxıya daxil olduq. O, 40*50* en dairəsində yerləşir. O. Şirvan Midiya vadisindədir. Bu vadi dağlarda yerləşir, onu yaxınlaşmamış görmək olmur. Əvvəllər şəhər lap böyük olub, lakin 1 şah Abbasın müharibələrindən sonra xeyli kiçilmişdir. Şah, şəhərin yaxşı müdafiə olunan cənub divarlarını uçurmaq əmri verir. Divarın o biri tərəfinə isə dəymir, çünki o tərəfdə şəhər onsuzda müdafiə oluna bilmirdi. Divarlardakı dəşiklər o qədər böyük idi ki, qapılar bağlı olanda belə şəhərə gündüz və gecə də girmək olardı. Həm cənub, həm də şimal tərəfin küçələri çox ensiz idi. Evlər isə çox alçaq idi, gildən və taxtadan yerdən tikilmişdir. Cənub tərəfdə bazar və iki böyük saray da var idi ki, bura xarici tacirlər gəlirdi. Bunlardan biri şah karvansarası adlanırdı ki, burada da Dağıstan və başqa yerlərdən gələn tatarlar at, insan alveri (burada kənar yerlərdən Şamaxıya gətirilən işçi qüvvəsi nəzərdə tutulur - S.Q.) edirdilər" (9, 310). Bu bazar yerli əhali arasında Şeytanbazar adı ilə tanınırdı.

XVI əsrin əvvəllərində Səfəvilərin Şirvana hücumu zamanı Buğurt qalasının mühasirəsinin uzandığını görən Səfəvi şahı I şah Təhmasib (1524-1576) özü buraya gəlir və qalanın alınmasına rəhbərlik edir.

1968-ci ildə Şamaxı şəhəri ərazisində tədqiqat işləri aparılarkən diametri

40 sm olan yumru daşlar tapılmışdır. Mənbələr xəbər verir ki, bunlar I Şah Abbas Şamaxıya hücum edən zaman toplara qoyub atdığı mermilərdir. Təsədüfi deyil ki, Şamaxının qərb tərəfində olan Topxana adı da həmin hadisələrlə bağlıdır (2, 38).

1667-ci ildəki şiddətli zəlzələdən sonra şəhərə ciddi zərbə dəymişdir. XVII əsrin 80-ci illərində Şamaxıya gələn Avrill Flipp yazırdı: "ən məşhur və çox əhalisi olan şəhərlərdən biri hələ bir neçə il əvvəl çiçəklənmə vəziyyətində olan Şamaxı 12 il bundan qabaqki şiddətli zəlzələ nəticəsində xarabaya çevrilmişdir. Şəhərdə olan 6 min evdən 5 mini dağılmışdır. Buna baxmayaraq burada hələ də 50-60 min əhali yaşayır" (1).

Şirvanşahlar dövlətinin süqutundan xeyli keçməsinə baxmayaraq Şamaxı yenə də öz əzəmətini saxlamışdır. Məhz bu dövrdə Şamaxıda şəhər tikintisində əvvəlki illərə nisbətən əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, XV əsrdə Şamaxı Şirvanşahların əzəmətli paytaxtı olduğu halda Səfəvilər Şirvanşahları özlərinə tabe etdikdən sonra şəhər əvvəlki sərbəstliyini və müstəqilliyini nisbətən itirir. Çünki bu dövrdən etibarən, Şamaxı Səfəvi-Osmanlı qoşunlarının döyüş zonasına və meydanına çevrilmişdir. Onlardan etibarlılığı artırmaq üçün şəhərin müdafiə istehkamlarının yenidən qurulması tələb olunurdu (1).

Beləliklə, orta əsr Şirvanın həm özünün, həm də müdafiə qurğularının öyrənilməsində orta əsr səyyahlarının məlumatları böyük əhəmiyyətə malikdir. Arxeoloji qazıntılar isə həmin məlumatların əksəriyyətini təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi abidələri. Az.SSR EA nəşriyyatı, Bakı, 1958, 329 s.
2. Ciddi H.Ə. Şamaxı, Yəzdiiyyə və Gülüstən qalası, //AMM VII c, Bakı, Az SSR EA nəşriyyatı, 1973, s. 325-330
3. Ciddi H.Ə. Gülüstən qalası, Bakı, Az SSR EA nəşriyyatı, 1967, 116 s.
4. Məmmədov A.M. Gəncə və onun ətrafının tarixi-arxeoloji tədqiqi (ən qədim zamanlardan-XIX əsrə qədər), Gəncə, Elm, 2008, 296 s.
5. Herodot Tarix, Bakı, Azərnəşr, 1998, 329 s.
6. Hüseynov M.M., İsmayılov Q.S., Quliyev N.M. Azərbaycanın arxeoloji abidələri (qədim daş və orta əsrlər dövrü), Azərbaycan Dövlət Universitetinin nəşriyyatı. Bakı, 1981, 68 s.
7. Qədirov F.V. Azərbaycanın şimal müdafiə istehkamları, Bakı, Elm, 1984, 152 s.
8. Nuriyev A.B. Qafqaz Albaniyasının şüşə məmulatı və istehsalı tarixi, Bakı, Elm, 1981, 152 s.
9. Şərifli M.X. Salarilər dövlətinin yaranması haqqında //Az. SSR EA Xəbərləri, İctimai elmlər seriyası, 1960, №3, 3-25 s.
10. Vəlixanlı N.M. IX-X əsr ərəb coğrafiyaşünas səyyahları Azərbaycan haqqında, Bakı, Elm nəşriyyatı, 1974, 122 s.
11. Джафарзаде И.М. Археологические раскопки 1946 г. в Бакинской бухте/Az. SSR EA Xəbərləri, İctimai elmlər seriyası, 1947, №7, 23 c.
12. Пахомов Е.А. Крепость Гюлюстан близ Шемахи, //SSRİ EA, Azərbaycan filialının Xəbərləri, Bakı, 1944, №5, s. 48-49

Севиндж Ариф кызы Гулиева

**СРЕДНЕВЕКОВЫЕ УКРЕПЛЕНИЯ ШИРВАНА
В ПИСЬМЕННЫХ ИСТОЧНИКАХ**

РЕЗЮМЕ

Средневековые письменные источники дали нам возможность исследовать башни и укрепления Ширвана. Различные письменные источники, такие как арабский, персидский, тюркский, европейский и русский, дали важную информацию о средневековых укреплениях Ширвана. Археологические раскопки доказывают больше информации, которая была предоставлена в письменных источниках.

Sevinj Arif gyzy Guliyeva

**MEDIEVAL FORTIFICATIONS OF SHIRVAN
IN WRITTEN SOURCES**

SUMMARY

Medieval written sources gave us an opportunity to investigate towers and fortifications of Shirvan. Different written sources like as arabic, persian, turkic, European and Russian gave important information about medieval fortifications of Shirvan. Archaeological excavations prove more information which had been gave in written sources.